

VERSLAG

Vergadering:	Raad, nr 707 (483 ^e openbare)
Datum en tijd:	16 december 2016, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Baarsma, Berk, De Boer, Buijink, Ten Dam, Geel, Van Geest, Van Gestel, Gunning-Schepers, Hartveld, Van Holstein, Hoogstraaten, De Jong, Kuin, Van der Lecq, Limmen, Maessen, Van der Molen, Nijpels, Passchier, Patijn, Rietbergen, Rijnierse, Van Straalen, Van der Veen, Van der Veer, Verhulp, Versteeg, Weurding, Van Woerkom, Van Wijngaarden,
Voorzitter:	Hamer
Genodigden agendapunt 5:	Van Schoote (Patijnenburg Re-integratie), Van der Tol (COA)
Secretariaat:	Timmerhuis Dirven (notulist), Van Driel (secretaresse), Kuik (audiovisuele ondersteuning)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2828)

De *voorzitter* heet eenieder welkom, in het bijzonder mevrouw Van der Molen (voorzitter FNV Jong) die mevrouw Crabbendam opvolgt.

Per brief is mevrouw Crabbendam namens de raad bedankt voor haar inzet. Tevens is haar een kleine materiële blijk van waardering toegezonden.

Het overzicht raadsmededelingen en SER-activiteiten (periode 19 november tot 19 december 2016) (R/2828) wordt voor kennisgeving aangenomen.

Zoals dit ook in het voorliggende overzicht is opgenomen, feliciteert de *voorzitter* mevrouw Passchier met haar voordracht door de wereldwijde vakbeweging ILO (International Labour Organization) als werknemersvoorzitter van deze organisatie. Er zijn geen tegenkandidaten. Mevrouw Passchier wordt daarmee ook vicevoorzitter van de ILO.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De heer De Boer zal de vergadering in verband met verplichtingen wat eerder (rond 12.45 uur) verlaten.

3. Verslag van de 706^e (482^e openbare) vergadering d.d. 18 november 2016 (R/2826)

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft verder geen aanleiding tot opmerkingen.

4. Actualiteiten

In de actualiteiten een terug- en vooruitblik op de 'stand van het land' door CPB en DNB.

Presentatie CPB Decemberraming 2016:

Mevrouw *Van Geest* staat met behulp van een PowerPointpresentatie, waarvan de informatie op hoofdlijn in het verslag is verwerkt, kort stil bij de Decemberraming 2016.

In toenemende mate maakt het CPB naast teksten en cijfers gebruik van infographics in haar publicaties en nu ook in de PowerPointpresentatie. Ook de informatie daaruit is in hoofdlijn in het verslag verwerkt.

Wat is dominant in het economische beeld?

De economie groeit in 2017 net als in 2016 met 2,1 procent. Dat is een mooi getal, wanneer men ermee rekening houdt dat dit getal wordt gedrukt door de beslissing om minder gas op te pompen. Opvallend is ook dat Nederland vooral profiteert van de binnenlandse sector. Klassiek kan Nederland een kleine, open economie worden genoemd. Theoretisch verbetert een slechte economie dan door de export, waarna de binnenlandse sector bijtrekt met een stijgende consumptie en stijgende investeringen. Gelukkig komt de theorie nu uit. De groei wordt nu vooral gedragen door de consumptie en de investeringen. De voor Nederland relevante wereldhandel groeit matig (van 2,7 procent in 2016 naar 2,9 procent in 2017), maar de Nederlandse uitvoer groeit sneller, waardoor het marktaandeel toeneemt.

Deze mooie cijfers zijn uiteraard omgeven door risico's.

Deels zijn deze van politieke aard vanwege allerlei verkiezingen, die tot onrust leiden omdat niet bekend is welk beleid daarna zal worden gevoerd. Soms zelfs als burgers zich in verkiezingen hebben uitgesproken, is het beleid onzeker. Zo is nog niet bekend welk beleid president Trump zal voeren. Evenmin is bekend hoe de Brexit eruit zal zien. Naast politieke onzekerheden zijn er onzekerheden rond het monetaire beleid. De Fed voert een verkrappend beleid. De ECB lijkt haar beleid door te zetten. Dat betekent dat er meer divergentie gaat optreden, waarvan emerging markets last kunnen hebben, hetgeen vervolgens Nederland weer beïnvloedt.

Daarnaast is er onzekerheid over de gezondheid van het bankwezen. Weliswaar hebben reddingen en reparaties plaatsgevonden, maar een aantal Europese banken heeft problemen, in Italië maar ook in Duitsland.

Waar in september nog een groei van 1,7 procent in 2017 werd voorzien, is die raming bijgesteld naar 2,1 procent. De Nederlandse economie heeft zich (op basis van CBS-cijfers) namelijk in de eerste kwartalen van 2016 beter ontwikkeld dan geraamd. Verder had CPB de septemberraming afgerond twee weken na het referendum in verband met de Brexit. Zoals verwacht, had dit effect op de ontwikkeling van de koers van het Engelse pond. Verder werd een flink effect vanwege de onzekerheid als gevolg van de Brexit verwacht. Die onzekerheid is er nog steeds, maar deze heeft de handel minder sterk beïnvloed dan gevreesd.

Het gaat goed met de economie, de werkloosheid daalt in de ramingen van 6 procent in 2016 naar 5,3 procent in 2017. Werkgevers en werknemers zouden verschillende lezingen hebben van dit getal. Zoals een kroonlid betaamt, neemt spreekster hierin een middenpositie in. Enerzijds is het goed nieuws dat de werkloosheid daalt. Anderzijds ligt een verwachte werkloosheid van 5,3 procent nog steeds boven het natuurlijke niveau

van de werkloosheid. Naar verwachting zal in 2017 dus geen sprake zijn van volledige werkgelegenheid, merkt spreekster naar werkgevers toe op. Naar werknemers toe op wijst zij erop dat er weliswaar nog veel mensen werkloos zijn, maar dat een werkloosheidsgetal van nul ook niet logisch is.

Het EMU-saldo van de begroting gaat in 2017 naar nul. De belangrijkste verklaring is dat er meer belastinggeld binnenkomt dan geraamd. Deels omdat de gestegen consumptie meer btw oplevert. Voor een ander deel omdat de vennootschapsbelasting (vpb) meer oplevert dan geraamd. Een deel daarvan kan een tijdelijk effect betreffen, omdat de Belastingdienst enthousiaster belastingaanslagen oplegt.

Een terug- en vooruitblik:

Terugkijkend stelt spreekster vast dat de crisis in 2008 ertoe heeft geleid dat Nederland veel per capita inkome is kwijtgeraakt. Volgens de ramingen is dat verlies goedge maakt. Dat kan positief worden beoordeeld. Anderen zijn daarover minder enthousiast, omdat de economie niet verder is verbeterd. Is de crisis nu echt voorbij? De huidige lage inflatiecijfers zijn geen indicatie van uitbundige groei. De werkloosheid daalt, maar die tendens zal nog langer moeten optreden, wil er weer sprake zijn van het werkloosheidsniveau in 2008.

Is het tijd om het extra geld in te zetten voor extra investeringen, werd haar laatst in een interview gevraagd. De economen, verenigd in de studiegroep Begrotingsruimte, kijken daar op verschillende manieren naar:

- In algemene zin wijzen economen op het houdbaarheidsaldo: kun je de huidige arrangementen ook doorgeven aan toekomstige generaties? Op dit moment is dat het geval: er is sprake van een klein houdbaarheidsoverschot.
- Er kan ook worden gekeken naar de verlangens of restricties van Brussel: daaraan wordt op dit moment voldaan.
- Verder kan worden gekeken naar de stand van de conjunctuur. Vanuit een Nederlands perspectief is spreekster daarop in haar inleiding al ingegaan. Haar lezing zou zijn dat, afhankelijk van welke output gap-parameter je hanteert, er sprake is van 'net een plusje of net een minnetje': er is sprake van een soort neutraal-stand. Zuiver economisch is het niet het moment om 'het gaspedaal diep in te trappen', maar evenmin om 'enorm te gaan remmen'.
- Veel internationale instellingen appelleren aan een breder Europees perspectief. Het is een politieke keuze of je aan dat appel tegemoet wil komen.

Tot slot:

Nederland is een kleine, open economie. Nederland is sterk afhankelijk van de ontwikkeling van de wereldhandel. Daarvoor verwijst spreekster naar de wereldhandelsmonitor (www.cpb.nl/wereldhandelsmonitor). Ook daarvoor wordt gebruik gemaakt van een (interactieve) infographic.

DNB, stand van zaken financiële stabiliteit en kredietverlening:

De heer Berk staat met behulp van een PowerPointpresentatie, waarvan de informatie op hoofdlijn in het verslag is verwerkt, kort stil bij de stand van zaken van de financiële stabiliteit in Nederland. Hij sluit zijn inleiding af met enkele opmerkingen over de kredietverlening in Nederland.

Langdurig lage rente:

Nederland heeft al geruime tijd te maken met een lage rente-omgeving. De rentes worden ook steeds lager. Het aantal vermogenstitels dat wordt geconfronteerd met negatieve rentes neemt toe. DNB verwacht dat rekening zal moeten blijven worden gehouden met een omgeving van langdurig lage rentestanden.

Een grafiek toont de dalende rentecurve van het rendement van Europese AAA-overheidsobligaties in 2014, 2015 en 2016 naar looptijd in jaren: een (groeiende) negatieve rente voor kortlopende obligaties en een dalende rente (in 2016 ca. 1,2 procent) voor langlopende obligaties (18 jaar en langer).

De langdurig lage rente-omgeving is de drijvende kracht achter risico's voor de financiële stabiliteit. Risico's die leiden tot zeepbel-vorming in vermogensprijzen. Die zeepbellen maken beleggers kwetsbaar voor omslagen in het sentiment, niet in de laatste plaats omdat beleggers wereldwijd altijd kijken naar de grootste speler op de markten, namelijk centrale banken. Wanneer centrale banken volgens beleggers hun beleid gaan veranderen, leidt dat tot een grotere volatiliteit, die voor geen enkele economie positief is.

Pensioenfondsen en verzekeraars ondervinden grote solvabiliteitsproblemen in verband met de langdurige lage rente.

Recent zien we dat ook banken daarvoor gevoelig kunnen zijn. Een grafiek toont het aandeel netto rentebaten in de totale inkomsten van Nederlandse banken in de periode 2013 -2015 in vergelijking met banken uit andere Europese landen: voor Nederlandse banken is dit ca. 75 procent, hoger dan in alle andere Europese landen met uitzondering van Griekenland.

Een lage rente holt de marge doorgaans uit. Aan de uitleenkant van banken, hun verdienkant, staan de uitleentarieven onder druk, in toenemende mate ook de hypotheekrentes. Aan de inleenkant, de kosten om geld te maken, is de ruimte om depositorentes te verlagen erg beperkt, omdat de rentes al bijna nul zijn en soms zelfs minder dan nul procent. In zo'n situatie neigen klanten ertoe om hun geld elders in contante vorm aan te houden.

Een verlies aan rente-inkomsten is bovendien lastig op te vangen voor banken. Dit noemt spreker een aandachtspunt ten aanzien van de financiële stabiliteit.

De kwetsbaarheid van de Nederlandse hypotheekschuld:

Dit is al geruime tijd een ander zorgpunt voor DNB. Die zorg betreft niet direct de financiële kwetsbaarheid van banken. Toch ziet DNB het grote risico dat een groot aantal huishoudens over een aantal jaren een restschuld zal hebben. Dit risico raakt meer dan een miljoen bestaande hypotheekrenteaftrek geldt. Het gaat hier vaak om mensen die aan het einde van hun carrière zijn en richting pensioen gaan. Omdat dan een wat hogere rente mag worden verwacht, zal het voor veel mensen moeilijker zijn om hun hypotheek te betalen, zeker wanneer je onvoldoende hebt afgelost op je hypotheek. Omdat tegen die tijd ook de huizenprijzen zullen zijn gestegen, is het risico voor banken niet zo groot.

Een grafiek toont de stand eind derde kwartaal 2016: 53 procent van de consumenten heeft een hypotheek met een groot aflossingsvrij deel (in bijna 75 procent van de gevallen is sprake van een aflossingsvrij deel van 50 procent of meer).

De totale en mkb kredietverlening:

Uit een figuur over de ontwikkeling van het zakelijk krediet Nederland en eurogebied (periode 2009-2016) blijkt dat Nederland de weg omhoog lijkt te hebben gevonden, maar dat het herstel van de kredietverlening in Nederland fors achterloopt op de ontwikkeling in het eurogebied.

Een tweede figuur laat zien dat dit nog niet het geval is voor de kredietverlening aan het mkb (relatief kleine kredieten). Hier is sprake van een dalende tendens. Deze cijfers zeggen niet per se iets over het aantal nieuw afgesloten kredieten: je kunt sneller aflossen dan dat je nieuwe kredieten opneemt. De statistieken daarover zijn vrij imperfect, maar er zijn aanwijzingen dat ook het aantal nieuw afgesloten kredieten nog steeds afneemt in het mkb.

Ook dit zegt niet veel. Oorzaken kunnen zijn gelegen in een mindere vraag naar krediet of minder aanbod van krediet. Enquêtes van het ECB leren dat naar de mening van het mkb de vraag naar krediet niet onvoldoende is om aan de vraag naar hun goederen en diensten te voldoen: het mkb heeft meer toegang gekregen tot interne financiering (de stijgende huizenprijzen zijn een belangrijke bron van onderpand). Het mkb meldt het ECB in toenemende mate dat het kunnen beschikken over goed personeel een belangrijker knelpunt is dan het kunnen beschikken over voldoende externe financiering.

Het is ook niet bekend of de kredietverlening aan het mkb op orde is ("koek en ei"). Een laatste figuur suggereert dat er wel degelijk sprake kan zijn van problemen: de figuur laat ten opzichte van de gemiddelde rente een stijgend rentepercentage (2016: ca. 1,75 procent) op nieuwe leningen van 1 miljoen euro of minder zien. Voor leningen van meer dan 1 miljoen euro is ten opzichte van de gemiddelde rente sprake van een vrij stabiele negatieve ontwikkeling (min 0,2 procent). De eerste bevinding kan niet uitsluitend worden toegeschreven aan het feit dat het risicoprofiel van het mkb relatief groot is ten opzichte van het grootbedrijf. Evenmin kan het alleen worden toegeschreven aan de langere looptijd van de kredieten kleiner dan 1 miljoen euro (waarbij dus een hogere vergoeding past). Wat er dan wel precies aan de hand is, is niet bekend. In ieder geval kan niet worden geconcludeerd dat de kredietverlening aan het mkb op orde is. Er zijn aanwijzingen om nog eens goed te kijken naar de kredietverlening van met name kleinere mkb-bedrijven.

Vragen en opmerkingen van de overige raadsleden:

De *voorzitter* dankt mevrouw Van Geest en de heer Berk voor hun interessante inleidingen. Geven deze de overige raadsleden nog aanleiding tot vragen of opmerkingen?

De heer *Van Straalen* constateert dat de inleiding van de heer Berk nadrukkelijk bevestigt hoezeer de kredietverlening aan het mkb onder druk staat. Voor zijn organisatie is dat geen nieuws, omdat zij dit al geruime tijd betoogt. Hetzelfde geldt voor de oplopende rente van de kredieten aan het mkb. Hier is sprake van een serieuze en vrij omvangrijke problematiek.

In de afgelopen periode is er te weinig adequaat cijfermateriaal verstrekt. De presentatie geeft enerzijds helder weer dat hier nog een uitdaging ligt. Anderzijds heeft hij begrepen dat er ook bij DNB behoefte bestaat aan een verdiepingslag op het cijfermateriaal.

Bekend is dat de economische groei die nu wordt gerealiseerd in belangrijke mate wordt gerealiseerd door datzelfde mkb. De bedrijven en bedrijvigheid in het mkb kunnen natuurlijk worden gestimuleerd met goede kredietverlening. Daar horen ook goede cijfers bij. Daarom roept hij DNB vanuit de raad op de door DNB voorgenomen verdiepingslag van het cijfermateriaal daadwerkelijk vorm te geven.

De heer *Buijink* sluit zich hierbij aan en geeft aan dat de bankensector graag aan die verdieping wil meewerken. Zoals uit de inleiding van de heer Berk blijkt, bestaan er verschillende beelden over de omvang en ernst van de problematiek. Vaststaat echter dat nader cijfermateriaal gewenst is en ook behulpzaam kan zijn bij het ontwikkelen van meer gemeenschappelijk gevoel.

In reactie op de CPB-cijfers over de werkgelegenheid noemt mevrouw *Patijn* het mooi dat er weer meer werk is. Het zou echter goed zijn wanneer dit werk meer tot stabiele banen zou leiden. Zoals bekend, maakt de vakbeweging zich zorgen over de groei van flexbanen met een instabiel, laag inkomen. Uit recent, diepgaander onderzoek van het CPB komt die ontwikkeling duidelijk naar voren. Ook voor de economische ontwikkeling is dit volgens spreekster een belangrijk gegeven: ook de mensen die behoren tot de

laagste inkomensgroepen, zijn immers nodig om de binnenlandse economie meer aan te jagen.

De heer *De Boer* spreekt zijn waardering uit voor de moderne vormgeving van de Decemberraming en de presentatie door mevrouw Van Geest, maar waarschuwt voor 'frivoliteit'.

Inhoudelijk is spreker het niet eens met de stelling van mevrouw Van Geest dat Nederland als een kleine, open economie kan worden getypeerd. Nederland heeft een middelgrote economie en is ook in andere opzichten een 'superland': Nederland wint marktaandeel in het buitenland en Nederland wordt steeds ondernemender, onder meer blijkend uit de toenemende interesse van jongeren om een eigen onderneming te starten. Dit geeft veel vertrouwen voor de toekomst.

Graag onderstreept hij de constatering van mevrouw Van Geest dat Nederland terug is op het peil in 2008 en dat het beleid 'het midden' moet houden. Het is fijn dat er weer groei is, waarbij spreker overigens verwacht dat de werkloosheid sterker zal afnemen dan gedacht. Er is echter geen enkele reden om 'de voet van het gaspedaal af te halen', want er zijn meer investeringen nodig. Investeringen zijn immers vraag voor nu en verdienvermogen voor de toekomst.

Reacties DNB en CPB en verdere gedachtewisseling:

De heer *Berk* ondersteunt het pleidooi van de heren Van Straalen en Buijink voor nadere studie en analyse graag. In dit verband memoreert hij dat de SER oktober 2014 het rapport *Verbreding en versterking financiering mkb* heeft uitgebracht. De ontwikkelingen geven aanleiding om hier nog eens goed naar te kijken.

In aanvulling op zijn presentatie licht spreker toe dat uit de aangehaalde studie van de SER blijkt dat het Nederlandse mkb ten opzichte van het buitenlandse mkb in die zin uitzonderlijk is, dat de Nederlandse mkb'ers, die voor een krediet een beroep doen op de bank meer dan hun buitenlandse collega's, ondernemers zijn die geen enkele andere financieringsbron meer hebben. Vanuit het perspectief van de bank is hier sprake van een ander risicoprofiel. Dit zogenaamde selectie-effect zou wellicht een reden kunnen zijn voor de in Europees perspectief achterlopende kredietverlening.

Dit doet echter niet af van het feit dat mkb'ers zelf in enquêtes aangeven belemmeringen te ervaren, veroorzaakt door ontmoediging en angst voor afwijzingen. Nogmaals stelt spreker dat de ten opzichte van de gemiddelde rente stijgend rentepercentage op nieuwe leningen van 1 miljoen euro of minder voldoende aanleiding voor nader onderzoek geeft.

De heer *Van Straalen* tekent hierbij aan dat de bank voor het mkb niet als een 'last resort' moet worden getypeerd. De bank is volgens spreker voor het mkb juist de 'first resort'.

De heer *Berk* kan zich indenken dat zijn woordkeuze wellicht onvoldoende diplomatiek is geweest. Hij begrijpt de nuancering van de heer Van Straalen, maar houdt staande dat zowel in Nederland als in andere landen de 'first resort' voor de financiering van het mkb het eigen vermogen is (interne financiering).

Mevrouw *Van Geest* merkt in reactie op de vragen van mevrouw Patijn op dat het CPB een raming voor de werkgelegenheid/werkloosheid in zijn totaliteit maakt, hetgeen al lastig genoeg is. Ramingen voor subcategorieën zijn nog ingewikkelder en daar begint het CPB dan ook niet aan.

Inderdaad heeft het CPB hierover recent een analyse uitgebracht, zoals mevrouw Patijn ook heeft opgemerkt. Uit die analyse blijkt dat aan de flexibiliteit in de economie geen conclusies kunnen worden verbonden in termen van meer/minder productiviteit of meer/minder banen. Het is een verandering. Welke optimale mix heeft de samenleving

hier voor ogen? Spreekster bevestigt dat de meeste mensen met een flexibel contract in enquêtes aangeven liever een vast contract te willen hebben. De mensen met een flexibel contract zijn ook geen aselechte steekproef uit de beroepsbevolking.

In reactie op de inbreng van de heer De Boer licht spreekster toe dat zij in het begin van haar carrière bij het ministerie van Financiën moest opschrijven dat Nederland een middelgrote economie had, hetgeen in internationale contacten echter niet werd herkend. Nederland heeft volgens spreekster een relatief kleine economie. Dit is geen diskwalificatie: 'klein maar fijn'.

Verder bevestigt spreekster te hebben bepleit dat 'de voet stabiel op het gaspedaal' moet worden gehouden.

De heer *Weurding* reageert op de verwachting van DNB dat sprake zal zijn van een langdurig lage rente. De consequenties daarvan voor de Nederlandse economie op de langere termijn blijven onderbelicht. Hoewel zijn sector (verzekeraars) hierover regelmatig overleg voert met DNB en in de media bijvoorbeeld wordt aangegeven dat de dividenduitkeringen moeten worden beperkt, vraagt spreker zich af of dit geen nadere analyse en discussie vraagt.

De heer *Berk* geeft aan vandaag een presentatie te hebben verzorgd vanuit de periodieke rapportage van de DNB over de financiële stabiliteit. Het centrale thema in die rapportage was precies de vraag die de heer *Weurding* heeft gesteld: wat zijn de gevolgen van de langdurig lage rente. Hiernaar wordt dus onderzoek verricht en DNB en CPB rapporteren daarover halfjaarlijks naar het parlement. Spreker hoopt afdoende te hebben gemotiveerd dat DNB zich zorgen maakt over een omgeving met een langdurig lage rente.

De heer *Weurding* verduidelijkt ook te denken aan het ECB-beleid en de consequenties daarvan. Zouden die niet actiever moeten worden bekeken, zodat er ook opvattingen richting de politiek kunnen worden gecommuniceerd? Naar zijn indruk kan het ECB-beleid als een kunstmatig beleid met grote implicaties voor de Nederlandse economie worden gekenmerkt.

Mevrouw *Van Geest* wijst erop dat in de Kamer reeds een motie is aangenomen, waarin DNB en CPB worden uitgenodigd om hun licht te laten schijnen over de implicaties van de lage rente. CPB neemt dit verzoek mee in haar financiële risicorapportage, die traditioneel in het voorjaar wordt uitgebracht en dan ook onderwerp van gesprek in de Kamer is. DNB verricht hierop een eigen analyse. Wel hebben CPB en DNB afgesproken dat de analyses bij voorkeur gelijktijdig naar buiten worden gebracht.

Het CPB heeft vrij recent een achtergronddocument gepubliceerd, waarin ingegaan wordt op het verschijnsel lage rente. Conclusie is dat het te gemakkelijk is om het beleid van de ECB de schuld te geven. Er zijn ook belangrijke demografische redenen die ten grondslag liggen aan de verwachting van een langdurig lage rente. Het ECB-effect zal niet nul zijn, maar is ook niet indrukwekkend groot.

De meer precieze tekst daarover volgt in de al genoemde financiële risicorapportage, die in het voorjaar zal worden uitgebracht. Zoals gezegd, zal DNB een eigen analyse uitbrengen.

Afronding bespreking:

De *voorzitter* rondt de bespreking af met de afspraak dat aan de hand van genoemde rapportages van DNB en CPB in het voorjaar van 2017 de discussie in de raad zal worden voortgezet.

5. Signalering vluchtelingen *Nieuwe wegen naar een meer succesvolle arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen (R/2827)*

Ook voor het onderwerp arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen in Nederland is ervoor gekozen om de feiten en cijfers ook op een moderne manier in een factsheet te verwerken. Deze factsheet is niet alleen in de rapportage zelf opgenomen, maar ook ter informatie in losse vorm aan de raadsleden ter beschikking gesteld.

De voorzitter stelt de voorliggende signalering aan de orde.

Inleiding mevrouw Hamer:

Als voorzitter van de werkgroep Vluchtelingen en Werk, die de signalering heeft voorbereid, verzorgt mevrouw Hamer, ondersteund door een PowerPointpresentatie, een korte introductie:

Activiteiten van de SER:

Tijdens en rond de raadsvergadering van 18 september 2015 is gesproken over het vluchtelingenvraagstuk. Er waren zorgen over de hausse in het aantal vluchtelingen. Tegelijkertijd wilde de SER op initiatief van werkgevers een bijdrage leveren aan deze problematiek door naar werkmogelijkheden voor hen te zoeken. De SER heeft hierover een brief gestuurd aan minister-president Rutte. Daarnaast heeft de SER in het afgelopen jaar een aantal andere activiteiten opgepakt:

- Zo participeert de SER in de door het kabinet ingestelde taskforce voor vluchtelingen, van het ministerie van SZW. Met de betreffende directeur van SZW, de heer Ter Haar, heeft de raad een gesprek gehad.
- Zelf heeft de SER in het voorjaar van 2016 de werkgroep Vluchtelingen en Werk ingesteld.
- Verder is op 12 mei 2016 de website www.werkwijzervluchtelingen.nl gelanceerd. Hierbij is in een eerdere raadsvergadering uitgebreid stilgestaan. Deze website wordt buitengewoon goed bezocht: er zijn ca. 10.000 bezoekers per maand. Op deze website worden onder meer allerlei initiatieven op het terrein van vluchtelingen en werk vermeld.
- Rond die initiatieven heeft op 14 november 2016 bij de SER een zogeheten inspiratiesessie plaatsgevonden voor stakeholders en initiatiefnemers.
- Op basis van de ervaringen met allerlei initiatieven en contacten met initiatiefnemers legt de werkgroep vandaag aan de raad de signalering *Nieuwe wegen naar een meer succesvolle arbeidsintegratie van vluchtelingen* voor.

De signalering:

In deze raadsvergadering ligt de signalering 'Nieuwe wegen naar een meer succesvolle arbeidsintegratie van vluchtelingen' ter bespreking en vaststelling voor. De belangrijkste vraag die we in deze signalering hebben proberen te beantwoorden, luidt: Hoe kunnen statushouders sneller aansluiting vinden op de arbeidsmarkt?

Drie hoofdonderdelen van de signalering en de bevindingen:

- Een beschrijving van de positie van recent ingestroomde vluchtelingen. Duidelijk wordt dat de positie van recent ingestroomde vluchtelingen problematisch is. Ruim een jaar geleden stelde de heer De Boer in te schatten dat ca. 10 procent gemakkelijk bemiddelbaar zou zijn. De signalering bevestigt die inschatting. Voor 90 procent gaat het dus niet vanzelf goed. Wanneer hiervoor geen oplossingen worden gevonden, zal ook deze groep, net als andere zwakke groepen, langdurig in een uitkerings situatie verblijven en onvoldoende integreren. Een grote meerderheid van de vluchtelingen/statushouders is nu afhankelijk van de bijstand en blijkt niet in staat om op eigen kracht aansluiting bij het onderwijs en de arbeidsmarkt te vinden.

- Het signaleren van tekortkomingen in de ondersteuning van vluchtelingen. Gezien de problematische positie van vluchtelingen is een goede ondersteuningsinfrastructuur belangrijk. Daarnaast zijn alle initiatieven op vooral lokaal niveau belangrijk en ook die zullen moeten worden ondersteund.
- Aandacht vragen voor nieuwe initiatieven om de positie van hen te verbeteren. De signalering geeft een overzicht van uiteenlopende initiatieven om de arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen te bevorderen. Daarnaast bevat de signalering veel cijfers en feiten.

Centrale boodschap:

De bevindingen wijzen uit dat de positie van vluchtelingen onveranderd aandacht blijft vragen. In de praktijk lijkt er een soort 'jojobeleid' te zijn, waarbij veel aandacht aan vluchtelingen wordt gegeven wanneer het om grote groepen gaat, maar dat de aandacht weer verflauwt wanneer de instroom afneemt, terwijl juist dan het werk begint tegenover de vluchtelingen die in Nederland mogen blijven (de statushouders).

De signalering geeft aan dat het integratieproces nog erg lang duurt.

Het is daarom goed nieuws dat het kabinet recent heeft besloten dat zo snel mogelijk in een opvangcentrum begonnen wordt met het leren van de Nederlandse taal.

Ook is het goed nieuws dat vanuit het COA meer wordt gedaan aan screening en het in kaart brengen van wat mensen kunnen en kennen.

Hierop is volgens de raad echter meer inzet noodzakelijk, zodat mensen ook in een omgeving terecht komen waarin zij hun capaciteiten kunnen gebruiken. De arbeidsbemiddeling blijkt toch nog vaak laat op gang te komen en er is nog veel nodig om werkgevers en vluchtelingen elkaar beter te kunnen laten vinden. Terugkerende elementen in nieuwe en innovatieve werkwijzen kunnen in drie kernwoorden worden samengevat: vroegtijdig, maatwerk en samenwerking.

In de signalering wordt vastgesteld dat het landschap van alle initiatieven nu nog erg versnipperd is. Op veel plekken wordt het wiel opnieuw uitgevonden. Uitwisseling en samenwerking zijn hier gewenst, zodat het wiel ook wordt versterkt: werkwijzen (uit veelal kleinschalige initiatieven) kunnen dan op grotere schaal worden ingezet. In dat verband is het belangrijk om kennis en ervaring te delen en beter te benutten.

Ook om het draagvlak voor de activiteiten naar vluchtelingen te verstevigen, vindt de raad het noodzakelijk om de initiatieven en activiteiten ook bij andere kwetsbare groepen in de Nederlandse samenleving te laten landen. De vakbeweging heeft in dat verband steeds gewezen op het belang dat mensen niet het gevoel moeten krijgen dat de activiteiten en initiatieven weer alleen voor vluchtelingen zijn bestemd, maar dat iedereen er profijt van heeft.

Bij wijze van voorbeeld verwijst spreker hierbij naar de positie van inmiddels ruim 2,5 miljoen laaggeletterden, waaronder veel autochtone Nederlanders. Kan een infrastructuur met maatwerk voor vluchtelingen en laaggeletterden worden georganiseerd?

Gisteren was spreker op bezoek bij de voor vluchtelingen verantwoordelijke wethouder Kajsa Ollongren van de gemeente Amsterdam. Zij gaf aan steeds meer samen te werken met de voor Participatiewet verantwoordelijke wethouder, omdat het gewenst is activiteiten voor een bredere groep beschikbaar te laten zijn. Spreker stelt vast dat het desbetreffende pleidooi van de SER dus gelukkig 'geen tekentafeloplossing' is maar een oplossing die aansluit bij de praktijk.

Inleiding heer Van Woerkom (werkgevers):

De heer Van Woerkom constateert dat mevrouw Hamer in haar inleiding al veel heeft gezegd.

Het is goed dat we ons realiseren dat we in Nederland ruim een jaar geleden beertjes en kleding verzamelden voor de kinderen van vluchtelingen. Langzamerhand heeft het onderwerp, dat nog steeds een belangrijk onderwerp is en in de samenleving leeft, een andere positie gekregen.

In het najaar van 2015 heeft de SER bij premier Rutte aandacht gevraagd voor praktische en houdbare oplossingen van het vluchtelingenvraagstuk, die ook op de lange termijn houdbaar zijn en die in onze samenleving breed kunnen worden gedragen. Zoals de voorzitter al heeft toegelicht en keurig is beschreven in de voorliggende signalering, is er in de tussentijd veel gebeurd. Hem valt op dat vooral lokale, veelal private initiatieven bemoedigend zijn.

Positieve voorbeelden:

Hij denkt daarbij aan initiatieven vanuit het bedrijfsleven. Op initiatief van Accenture werken bedrijven zoals C&A, AkzoNobel, NS, Randstad en woningcoöperaties samen met als doel vraag en aanbod in beeld te brengen. Ook in de transportsector wordt actief geworven onder vergunninghouders voor chauffeurs. Er zijn tal van activiteiten gericht op werken en samenleven in wijken en buurten. Tevens heeft hij kennis mogen maken met de praktijkstages die Amsterdamse filialen van Albert Heijn aan vluchtelingen bieden.

Een toenemend aantal werkgevers, groot en klein, toont zich bereid om te investeren in vergunninghouders. Deze werkgevers laten zien dat het met gerichte ondersteuning beslist mogelijk is om hen op de arbeidsmarkt te laten participeren.

Het is ook goed om kennis te nemen van de al aangehaalde SER-website www.werkwijzervluchtelingen.nl, omdat hierop al veel initiatieven zijn verzameld die onszelf tot inspiratie kunnen dienen.

Knelpunten:

Het is terecht dat er in de signalering een aantal knelpunten staat, die in de eerste plaats door de politiek en publieke uitvoerders moeten worden opgepakt. Het aantal direct bemiddelbare statushouders is laag. De problematiek in die groep is groot. Voor de door de voorzitter aangehaalde 90 procent liggen snelle oplossingen absoluut niet voor de hand. De problemen betreffen onder andere taal en gezondheid en daarvoor zijn passende maatregelen nodig. Het is van belang dat zo snel mogelijk met taalonderwijs wordt begonnen en dat de gezondheid van de asielmigranten wordt gediagnosticeerd en behandeld.

Bemiddeling is moeilijk omdat er een te beperkt accuraat beeld bestaat van de vergunninghouders over hun directe inzetbaarheid. De weging van diploma's en werkervaring gaat langzaam en is incompleet. Ook de 'vindplaats' voor bemiddeling van vergunninghouders is nog onvoldoende. Inzicht voor de matching ontbreekt vaak en werkgevers haken dan af. Ook is het vaak onduidelijk of mensen nu wel of geen stage mogen lopen om de eerste stappen te zetten om werkervaring op te doen in een westerse samenleving.

Enkele accenten voor versnelling:

Het is belangrijk en urgent dat er op een aantal onderwerpen een versnelling komt, want de publieke uitvoeringsbureaucratie gaat zeker wat betreft matching, screening en organisatie erg traag. De uitvoering moet mensen en bedrijven faciliteren zodat zij elkaar makkelijker vinden. Gedoe uit handen nemen van de ondernemers, werkgevers en vergunninghouders. Het is goed dat dit in deze signalering staat.

Wie goed kijkt naar de actualiteit van de vluchtelingen ziet dat het onderwerp nog dagelijks in de media staat en daarmee is de urgentie niet verdwenen. De laatste verschenen meting Burgerperspectieven, derde kwartaal 2016 van het Continu

Onderzoek Burgerperspectieven toont dat Nederlanders immigratie en integratie als het grootste probleem ervaren.

Het kabinet heeft gelukkig aangekondigd aan kansrijke asielzoekers taallessen te bieden. Die beleidskeuze onderschrijven werkgeversorganisaties van harte. Punt van zorg blijft wel dat de periode tussen statusverlening en uitplaatsing nog altijd lang duurt en dat er in deze maanden geen serieuze start kan worden gemaakt met de integratie. Ook gezondheid en diagnosticeren, vooral van trauma's, van de kansrijke asielmigrant zou al in deze fase kunnen plaatsvinden.

De informatie over de vergunninghouders en 'vindplaatsen' van deze mensen voor de bemiddeling is van groot belang. Aangezien maar een klein deel van de vergunninghouders snel bemiddelbaar is, moet dit juist goed gebeuren. Verdere stimulering van de persoonlijke dienstverlening en dat vergunninghouders zelf hun weg vinden op de arbeidsmarkt, is nodig en coaching kan daarbij helpen.

Werkervaring opdoen, zoals stages en werkervaringsplaatsen, is nodig om de stap naar werk te vinden. In de praktijk gebeurt dit te weinig en daarvoor moet meer aandacht komen. Vluchtelingen hebben veelal geen idee hoe het in Nederland er op de werkvloer aan toegaat. Ook de werkgever heeft nauwelijks een beeld wat de man of vrouw die binnenkomt te bieden heeft. Als we dit goed faciliteren, is de kans op succes veel groter.

De ervaringen die Albert Heijn opdoet bij de stage voor statushouders zijn in dat verband leerzaam. Wij vinden het normaal om te wachten op de volgende bus die 10 minuten later komt als je de vorige net gemist hebt. In andere landen is dat niet per se het geval: dan komt er geen bus meer en ga je of naar huis of je gaat lopen. In het laatste geval ben je een uur te laat op je werk en in het eerste geval kom je helemaal niet.

Wij vinden het normaal dat als het werk om 9.00 uur begint dat we er dan ook zijn. Maar dit is niet het geval in alle culturen. Op de een of andere manier moet men zich aanpassen aan de Nederlandse normen en waarden. Wij zijn gewend om uitleg te vragen wanneer we een instructie niet begrijpen. Ook dit is niet in alle culturen gebruikelijk. We zullen er met elkaar aan moeten gaan werken, dat die match op een goede manier gaat ontstaan. Dit soort elementen zijn ook belangrijker in een inburgeringscursus dan het herkennen van Willem van Oranje op een foto van een standbeeld.

We kunnen ook leren van de aanpak in het verleden voor Zuid-Vietnamese bootvluchtelingen. Taal, leren en werken, vooral ook in combinatie tussen school en werken/stage was zeer effectief. Ook de centrale aansturing vanuit de overheid om zoveel mogelijk dezelfde aanpak in het land in te zetten, heeft gewerkt. Ook ondernemerschap en het stimuleren van zelfredzaamheid paste in die aanpak. Nogmaals, geef mensen de ruimte en de mogelijkheden om hun weg in Nederland te vinden als werknemer of ondernemer en richt de dienstverlening vanuit de overheid daarop in. Er zijn talloze private initiatieven in wijken, buurten en vanuit bedrijven. Dit moet maximaal de ruimte krijgen.

Tot slot:

Met deze signalering geeft de SER een aantal richtingen aan voor een effectief en toekomstbestendig integratiebeleid voor vergunninghouders. Tegen de achtergrond van de vergrijzende bevolking, afnemende bevolking in Europa en met de recente werkloosheidscijfers in het achterhoofd, moeten we leren anders te kijken naar vluchtelingen. We hebben ook deze mensen nodig.

Terecht heeft de voorzitter al opgemerkt, dat de signalering niet alleen gericht is op vluchtelingen maar ook op andere mensen die langdurig werkloos zijn en re-integratie-ondersteuning behoeven. De beste manier om polarisatie tegen te gaan is dat mensen perspectief hebben op een zelfstandig bestaan of je nu in Syrië of in Heeze bent geboren.

Spreker dankt de voorzitter, de werkgroep en het secretariaat graag voor het tot stand komen van deze signalering en de analyse.

Inleiding mevrouw Passchier (werknemers):

Mevrouw *Passchier* plaatst haar inleiding onder de titel: Arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen, hoe maken we er echt goed werk van?

Mede namens de andere vakcentrales merkt spreekster vooraf op dat gekozen is voor het nieuwe SER-instrument van een signalering vanuit de gedachte dat het om een low profile product zonder uitgebreide achterbanraadpleging zou gaan. Wie schetst onze verbazing, wanneer we zien dat het op de voorpagina's van kranten verschijnt, waardoor onze leden kunnen worden verrast. In ieder geval zijn in onze organisatie de mensen er gelukkig op tijd op aangesloten, zodat de verrassing niet al te groot was. Overigens, vinden wij het heel nuttig dat dit belangrijke onderwerp zoveel aandacht krijgt.

In dat verband bedankt spreekster de voorzitter en de werkgroep, die de signalering zeer zorgvuldig hebben voorbereid en een realistisch beeld hebben geschetst van het betrokken terrein.

Maar nu terug naar de grote wereld:

Wereldwijd zijn 60 miljoen mensen op de vlucht voor oorlog en geweld. Niemand gaat vrijwillig op de vlucht; niemand verlaat graag zijn thuisland, zijn familie en vrienden, zijn huis, zijn werk, om een met gevaren bezaaide weg in te slaan. Veel vluchtelingen weten maar al te goed dat hun vlucht zelfs kan eindigen in de dood. Het feit dat dit hen niet tegenhoudt geeft de ernst weer van hun situatie.

De vakbeweging breed trekt zich het lot aan van vluchtelingen. Maatschappelijke solidariteit staat hoog in ons vaandel en veel van onze leden willen best iets doen om te helpen, maar er zijn ook veel leden die bedreigingen zien en zich zorgen maken. Ook uit de ter beschikking gestelde factsheet blijkt hoeveel mensen zich zorgen maken over de komst van vluchtelingen.

Wat wil en kan de vakbeweging bijdragen?

In de eerste plaats gaat het om een bijdrage aan een groter draagvlak in de samenleving. We zien de sfeer in de samenleving verharderen met het vluchtelingenvraagstuk als aanleiding. Angst voor geweld en terrorisme wordt gelinkt aan mensen die zelf juist vaak gevlucht zijn voor oorlog en geweld, dictatoriale regimes en terrorisme. De vluchtelingenstroom brengt in de slipstream ook groepen naar Europa die zich soms ernstig misdragen in en rond de asielzoekerscentra. Deze bezorgen de totale vluchtelingengroep een slechte naam. Onze boodschap is: scheer de mensen niet over één kam en laten we kijken wat we kunnen doen om het overgrote deel van de vluchtelingen, gewone mensen zoals wij allemaal die niets liever willen dan een veilige plek en een toekomst voor zichzelf en hun kinderen, vooruit te helpen.

Weliswaar is de situatie in Nederland weer een beetje bedaard. Dit vanwege de Turkije-deal, waardoor althans hier geen sprake meer is van een grote instroom. Maar we hebben allemaal gezien dat het in Aleppo niet goed is afgelopen en dat mensen op de vlucht zijn naar Itlib en omgeving, dat nu onder zware oorlogsdruk staat. Er zouden

zomaar weer nieuwe grote stromen mensen op de vlucht kunnen ontstaan. En Nederland kan dan niet blijven verwachten dat andere landen de hete kolen uit het vuur zullen halen. Uit de voorliggende factsheet blijkt ook dat Nederland niet de grootste aantallen vluchtelingen opvangt. Daarom staat het werken aan draagvlak met stip op plaats nummer 1. De vakbeweging kan daaraan haar eigen bijdrage leveren.

Dat betekent, in de tweede plaats, dat we leden hebben die zich in willen zetten. FNV, CNV en VCP hebben gezamenlijk 1,7 miljoen leden. En daar kijken we dan ook naar. De FNV heeft een krant uitgegeven om de mensen te informeren: met feiten en cijfers. Er bestaan namelijk veel foute beelden en het is belangrijk om mensen te confronteren met waar het overgaat. Krijgen vluchtelingen nu echt meer geld dan andere Nederlanders e.d.? Maar de krant bevat ook verhalen van vluchtelingen zelf en we organiseren discussieavonden.

Een deel van onze leden wil zich graag inzetten als taalmaatje, werkmaatje of bijvoorbeeld bedrijfsbezoeken organiseren. De FNV heeft contact opgenomen met Vluchtelingenwerk om de samenwerking op dit terrein verder uit te breiden. De initiatieven zijn nog bescheiden, maar we hopen op uitbreiding, vooral op initiatief van onze leden zelf, in bedrijven en sectoren en lokale afdelingen.

Een derde, niet onbelangrijk punt is het kennismaken met de vakbeweging. Veel vluchtelingen komen uit landen waar vakbonden of verboden zijn of gelieerd zijn aan regeringen en daarom niet worden vertrouwd. We zouden graag zien dat tijdens de inburgering in het onderdeel Oriëntatie op de Nederlandse arbeidsmarkt (ONA) aandacht wordt besteed aan het onderwerp: wat is een vakbond, wat kan een vakbond voor je betekenen, welke rechten heb je, waar kun je de vakbonden vinden?

De vakbonden kunnen een partner zijn voor statushouders bij de toegang tot de arbeidsmarkt, onder andere door het bieden van een netwerk en kennis over werk en inkomen, zoals vakbonden dit al de afgelopen 150 jaar hebben gedaan.

Op naar een meer succesvolle arbeidsintegratie:

De afstand tot de arbeidsmarkt is voor vluchtelingen heel groot. De oorzaken hiervan zijn door vele onderzoeken goed in beeld gebracht. De beleidsmatige aandacht voor de arbeidsparticipatie van statushouders is ook jarenlang te gering geweest. De meeste vluchtelingen met een verblijfstitel hebben een bijstandsuitkering in plaats van werk. Dat is niet alleen voor henzelf een onwenselijke situatie, het draagt ook bij aan vooroordelen en foute beeldvorming. Het is dus goed dat het ministerie van SZW dit heeft opgepakt met zijn taskforce Werk en Integratie. We hopen dat deze signalering ook een steentje kan bijdragen aan een verbetering van de situatie.

Drie punten uit de signalering wil de vakbeweging nog graag benadrukken:

- Meer aandacht voor een zinvolle tijdsbesteding tijdens de opvang. Zo snel mogelijk.
- Aandacht voor 'decent work'.
- Meenemen van vluchtelingen in de diversiteitsagenda, dus als onderdeel van bredere samenlevingsvraagstukken.

Andere sprekers hebben al stilgestaan bij het belang van een zinvolle tijdsbesteding. Spreekster volstaat hier met de opmerking dat niet alleen taallessen belangrijk zijn, maar ook dat mensen op andere manieren kunnen bijdragen aan de samenleving.

'Decent work' ofwel echte banen/fatsoenlijk werk is voor de vakbeweging een essentieel punt. Het is positief dat er in het afgelopen jaar allerlei nieuwe initiatieven zijn ontstaan om vluchtelingen met een status aan het werk te helpen. Maar het is essentieel om te voorkomen dat er oneerlijke concurrentie en verdringing op de arbeidsmarkt plaatsvindt, bijvoorbeeld door onderbetaling en misbruik van vluchtelingen die — vaak uit

onbekendheid met de Nederlandse regels en omdat ze dolgraag aan het werk willen — bereid zijn voor een salaris beneden cao- of minimumloon te werken. Ook willen we geen misbruik via langdurige leer/werkervaringsplekken en andere tijdelijke constructies, die geen perspectief op zekerheid bieden. We zien dit teveel gebeuren met jongeren die veel te lang in zogenaamde stagecontracten worden gehouden, en nu ook met vluchtelingen die werkzaam zijn in de schoonmaak en de distributiecentra. Oneerlijke concurrentie leidt tot verdringing en verdringing leidt tot polarisatie in de samenleving, die toch al te groot is.

Dit vraagt enorm commitment van ons allemaal. Echte integratie is alleen maar mogelijk als we vluchtelingen en migranten de kans bieden om in waardigheid hun eigen brood te verdienen en een bijdrage te leveren aan de samenleving. Ook de heer Van Woerkom is daarop al ingegaan. Dat kan volgens de vakbeweging echter niet met een nulurencontract zonder uitzicht op vast werk.

Een punt dat uit de achterban naar voren is gekomen, betreft het meenemen van vluchtelingen in de diversiteitsagenda. Hier ligt huiswerk voor de toekomst. De SER heeft eerder geadviseerd over diversiteitscharters binnen bedrijven. Voorgesteld is om vluchtelingen daarin expliciet als groep op te nemen.

Tot slot:

Spreekster was onlangs in Wenen waar haar werd uitgelegd dat daar in het afgelopen jaar 50.000 vluchtelingen zijn opgevangen van de 100.000 vluchtelingen die naar Oostenrijk kwamen.

Toch is bij de recente verkiezingen in Oostenrijk daar niet de grootste aanhang van de extreemrechtse kandidaat vandaan gekomen.

Hetzelfde kan gezegd worden over London, waar het merendeel van de bevolking in het Brexit referendum, waarin het immigratiedebat een grote rol speelde, voor remain heeft gestemd.

De Volkskrant besteedde afgelopen weekend aandacht aan dit verschijnsel en wees ook op de stemmen voor de Democraten in de VS die vooral uit stedelijke agglomeraties komen.

Het zijn dus niet alleen de kosmopolitische hoger opgeleiden die niks moeten hebben van rechtspopulisme en anti-immigratie retoriek, ook de gewone mensen die dagelijks wonen en werken in een diverse en kleurrijke samenleving hebben daarmee allang leren omgaan. De les die we daaruit moeten trekken is, dat het van essentieel belang is dat mensen elkaar tegenkomen in het dagelijks leven, met elkaar naar school gaan, in de bus zitten en vooral: op dezelfde werkvloer elkaar collega's tegenkomen en met elkaar leren samenwerken.

Zoals Fatma, vakbondsbestuurder in de detailhandel en zelf van Marokkaanse afkomst, haar onlangs vertelde:

“Bij mij in de Lidl lopen 27 nationaliteiten rond, die elkaar af en toe het hoofd willen inslaan omdat de een Koerd is en de ander Turk en zo, maar dan zeg ik ho, we zijn hier allemaal werknemers van de Lidl en we zetten ons hier samen in voor hetzelfde doel, namelijk betere werkomstandigheden bij de Lidl.”

We moeten ons allemaal goed realiseren dat statushouders mensen zijn die horen bij de Nederlandse samenleving. En een echte baan is het beste middel om in de samenleving te integreren. En dáárvan moeten we met elkaar veel meer werk maken.

Inleiding mevrouw Ten Dam (kroonleden):

Mevrouw Ten Dam merkt op dat precies een jaar geleden een Policy Paper van de WRR verscheen, waarin de alarmklok werd geluid dat het niet goed gaat met de integratie van vluchtelingen. We vermorsten met elkaar veel kostbare tijd omdat initiatieven veel te lang duren, mensen gedwongen zijn tot maanden nietsdoen, wat frustrereert en niet

helpt bij de integratie, waardoor mensen langdurig aan de kant blijven staan, wat slecht is voor henzelf, de economie en de samenleving.

We zijn nu een jaar verder en zien dat er inmiddels veel is gebeurd. Een mooi voorbeeld hiervan is de lancering van de website www.Werkwijzervluchtelingen.nl in het voorjaar 2016. Deze website geeft een overzicht van de vele lokale en regionale initiatieven die dit jaar zijn gestart. Door deze initiatieven te bundelen en breed bekend te maken, kunnen partijen van elkaar leren en goede ideeën opdoen. Voor zover de raadsleden dat al niet hebben gedaan, roept zij hen graag op nog een keer op deze website te kijken. Een korte duiding van de initiatieven:

- Er zijn mooie vormen van samenwerking tussen publieke en private partijen.
- Er zijn nieuwe vormen van intake en registratie om beter te kunnen beoordelen wat vluchtelingen aan kennis, ervaring en competenties in huis hebben.
- In gemeenten, vooral van grote steden, zijn mooie initiatieven ontstaan. In haar eigen stad, Amsterdam, is er bijvoorbeeld een woonproject Riekerhaven voor 560 woningen, voor de helft voor vluchtelingen met een verblijfsvergunning en voor de andere helft studenten. In een door de huurders te tekenen manifest wordt aangegeven dat zij 'maatjes' moeten gaan vormen en met elkaar een goede start moeten maken in Amsterdam.
- Onderwijsinstellingen die extra investeren in onderwijstrajecten voor vluchtelingen, waarmee een soepele integratie wordt gefaciliteerd. In de landingsprojecten van UvA is er naast aandacht voor vakinhoudelijke aspecten aandacht voor studievaardigheden, taal en Nederlandse cultuur. Die gecombineerde aanpak is nodig voor een succesvolle integratie.
- Zoals de heer Van Woerkom al aangaf, zijn er veel mooie initiatieven waaraan werkgevers meewerken.

De analyses van de signalering laten zien dat het met de integratie van veel vluchtelingen nog altijd niet goed gaat. De voorzitter gaf zojuist al aan dat 10 procent vrij probleemloos integreert en dat 90 procent daarvoor aanmerkelijk meer tijd nodig heeft. Het gevoel van urgentie dat een jaar geleden door de WRR naar voren is gebracht, moet worden vastgehouden, ook door de SER.

Spreekster is nu ongeveer een jaar bij het SER-werk betrokken en heeft onder meer deelgenomen aan de werkgroep die de voorliggende signalering heeft voorbereid. Met name de uitstekende samenwerking in deze werkgroep viel haar op: wat moeten we doen om de arbeidsmarktintegratie van vluchtelingen vlot te trekken en hoe kunnen we ook daarna goed blijven monitoren wat wel en niet werkt en waarom het proces stukt? De signalering vormt hiervan een eerste verslaglegging.

Zoals gezegd, is in de signalering ook gewezen op het belang om de tijd in te korten die vluchtelingen nodig hebben om aansluiting bij de Nederlandse samenleving te vinden. Voorkomen moet worden dat mensen maandenlang niets te doen hebben. Ook spreekster is in dit verband blij met het voornemen om voor mensen die uitzicht hebben op het statushouderschap alvast te beginnen met taallessen. In de politieke discussie is onder meer naar voren gebracht dat dit de aanzuigende werking zou kunnen hebben op vluchtelingen. Nogmaals, de werkgroep vindt het belangrijk dat er geen tijd verloren gaat met het leren van de taal en de cultuur. Daarmee kan dan in een later stadium een snellere integratie op de arbeidsmarkt plaatsvinden.

Het is belangrijk dat werkgevers en werknemers via onder meer de SER de vinger aan de pols houden en de aandacht niet te laten verslappen. De werkgroep vindt (arbeidsmarkt)integratie belangrijk vanuit humanitair perspectief om mensen te helpen met nieuwe kansen in de Nederlandse samenleving. Het is echter ook een vorm van

welbegrepen eigenbelang, waarmee niets mis is. Op deze weg moet dan ook worden voortgegaan, zo meent de werkgroep.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering voor de inleidingen van de heer Van Woerkom, mevrouw Passchier en mevrouw Ten Dam.

Inleiding mevrouw Van der Tol van het COA over de inzet van het COA op vroege participatie en integratie:

Ondersteund door een PowerPointpresentatie verzorgt mevrouw Van der Tol, bestuursadviseur bij het COA, een inleiding over de rol van het COA. Vanaf het begin van de hoge vluchtelingeninstroom is spreekster betrokken bij de inspanningen van het COA om het arbeidspotentieel van de vergunninghouders eerder duidelijk te krijgen. Spreekster zal stilstaan bij de aanleiding en doel, het screenings- en matchingsproces en de eerste resultaten van de afgelopen maanden.

Aanleiding en doel:

Zoals gezegd lag deze in de hoge instroom van vluchtelingen. Het COA was vooral bezig om voldoende bedden te regelen, maar was ook niet doof voor de boodschap van het al aangehaalde WRR-rapport dat de integratie van vergunninghouders van meet af aan niet van de grond is gekomen in de afgelopen jaren.

In een werkgroep heeft het COA samen met de departementen van SZW, VenJ, OCW en de organisaties VNG en Divosa bekeken welke rol het COA kan hebben om het arbeidspotentieel van de vergunninghouder in de opvangfase eerder duidelijk te krijgen.

Er is een werkwijze gevonden om de informatie over werk en opleiding te gebruiken en de vergunninghouder daarmee sneller en gericht naar een kansrijke arbeidsmarktregio te begeleiden. Doel hiervan is om de integratie op een vroegtijdige manier in gang te zetten.

Twee randvoorwaarden daarbij:

- De informatieoverdracht tussen alle partijen moet goed worden ingericht. Deze randvoorwaarde spreekt voor zich.
- De perspectieven van de vergunninghouders staan voorop. Deze moeten zo snel mogelijk uitstromen naar huisvesting in gemeenten, waar zij echt kansen op werk/opleiding hebben om mee te doen aan de samenleving. De eigen ervaring en opleiding van de vergunninghouder wordt daarbij benut waar iemands dromen en kansen ook liggen. Verder is het belangrijk om het sociaal netwerk van de vergunninghouder in het koppelingsproces te benutten. Wanneer deze al langere tijd in een AZC verblijft, zal hij/zij al contacten hebben met de lokale samenleving en bijvoorbeeld vrijwilligerswerk verrichten.

Screening en matching:

Nadat de vluchteling bericht van de IND heeft gekregen dat deze mag blijven, krijgt deze op de dag van de verlening een huisvestingsgesprek met het COA. Dit doet het COA al langere tijd, maar hieraan zijn elementen toegevoegd in verband met de screening:

- Zoals voorheen al het geval was, worden de harde plaatsingscriteria in beeld gebracht. Heeft de vergunninghouder specifieke medische zorg nodig, is er eerstegraads familie die al in Nederland verblijft, heeft hij/zij zich al ingeschreven voor een opleiding? Mogelijk is de vergunninghouder al alert geweest op zijn eigen baankansen. Wanneer hij/zij een arbeidscontract voor zes maanden heeft met meer dan 20 uur werk per week, dan kan hij/zij worden gekoppeld aan een zekere gemeente.
- In het nieuwe screeningsproces zijn hierbij zachte plaatsingscriteria bijgekomen. Het gaat hier om vragen over onderwijs en studie, de behaalde diploma's, het

arbeidsverleden, het arbeidsperspectief dat hij/zij zelf ziet (toekomstdoelen) en een eventueel opgebouwd netwerk.

- Op basis van deze informatie en al bestaande informatiebronnen (studiekeuze, UWV, kans op werk) stelt een andere COA-medewerker een regionaal plaatsingsadvies op. Het gaat hier om een niet-bindend plaatsingsadvies. Niet-bindend omdat bijvoorbeeld de plaatsen waar de noodzakelijke medische zorg kan worden verleend altijd voor gaan op de arbeidsmarktkansen.

Twee weken na de vergunningverlening wordt de vergunninghouder doorgeplaatst naar een zeker AZC in een regio met kansen. De regievoerder maakt vervolgens op basis van het regionale plaatsingsadvies een koppeling met de gemeente in die regio die het beste bij het perspectief van de vergunninghouder past. Zo biedt de regio Den Helder kansen voor vergunninghouders die visser kunnen worden.

Vervolgens is er een periode van 5 maanden na die koppeling en de uitstroom naar de specifieke gemeente waarin allerlei andere informatie wordt benut, zoals vrijwilligers- of opleidingstrajecten van de betreffende gemeente. Op grond van recente werkafspraken zal Divosa als schakel gaan fungeren tussen het ophalen van die informatie over de vergunninghouder en concrete werkinitiatieven, zodat een snellere match kan worden bereikt. Op deze manier probeert het COA in samenwerking met de gemeenten de vroegtijdige integratie van vergunninghouders zo snel mogelijk te realiseren.

De eerste resultaten:

In de PowerPointpresentatie zijn ter illustratie van de nieuwe aanpak de resultaten van de eerste 3 maanden van het COA Doetinchem opgenomen. In deze tijd zijn circa 400 screeningsgesprekken met vergunninghouders gevoerd, waarbij het plaatsingsadvies in 75 procent van de gevallen is opgevolgd en op die wijze een kansrijke koppeling met een bepaalde gemeente in de regio is gemaakt.

Inleiding mevrouw Van Schoote, projectleider Meetellen en Meedoen van Patijnenburg Re-integratie (SW-bedrijf Westland) over de Westlandse integrale doe-aanpak gericht op statushouders:

Ondersteund door een PowerPointpresentatie verzorgt mevrouw Van Schoote een inleiding over het project Meetellen en Meedoen.

Aanleiding en doel:

In april van dit jaar is Patijnenburg Re-integratie door de gemeente Westland gevraagd om een project voor statushouders te starten op het gebied van werk ter invulling van de taakstelling van deze gemeente. Haar organisatie heeft daarbij prettig veel ruimte gekregen van de gemeente. In februari is een voorstel uitgebracht en in april 2016 is het project daadwerkelijk van start gegaan.

De opdracht was om in 2016 75 statushouders te begeleiden naar werk. Inmiddels is met 125 statushouders gesproken. Doel is om hen te laten integreren via werk.

De aanpak:

Er is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de bestaande structuren en middelen voor (andere) kwetsbare doelgroepen. Zij was ook blij met deze boodschap uit de signalering. Sinds 2012 is Patijnenburg Re-integratie bezig met het opzetten en uitbreiden van een netwerk van werkgevers. Dat netwerk is niet alleen heel hard nodig om mensen uit de bijstand aan het werk te helpen. Nu wordt het gebruikt voor de statushouders. Dat werkt heel goed en efficiënt.

Nadat vergunninghouders zijn gekoppeld aan Westland en aldaar een huis hebben gekregen, vindt 3 weken erna een intakegesprek plaats bij Patijnenburg. Kan iemand werken, wat voor werk hebben ze gedaan e.d.? Met die informatie zetten we de mensen

intern bij het SW-bedrijf aan het werk. Daarbij moet worden gedacht aan voor iedereen toegankelijk productiewerk.

Na een korte periode kan daardoor een beeld worden verkregen van de werkmogelijkheden van mensen en de problemen die zij daarbij ervaren. Wanneer alle lichten op groen staan vindt uitplaatsing plaats naar betaald werk of een werkervaringsplek.

Bijzonder van dit project is dat nauw wordt samengewerkt met Vluchtelingenwerk en (gemeentelijke) welzijnsorganisaties, zodat een doorlopende lijn in de ondersteuning kan worden gerealiseerd. We zorgen ervoor dat inburgering onderdeel kan uitmaken van het programma, dat mensen die niet kunnen werken vrijwilligerswerk krijgen, dat mensen naar een sportvereniging gaan e.d. Op deze wijze worden alle leefgebieden ondersteund.

Menselijke maat centraal:

Om dit project te laten slagen, moet de menselijke maat centraal staan. Voor iedereen is een andere aanpak nodig. Wat heeft deze statushouder te bieden en welk bedrijf past daarbij? Voor de bedrijven geldt hetzelfde. Dagelijks worden geïnteresseerde bedrijven bezocht en worden statushouders meegenomen. Ter plekke wordt dan bekeken wat het bedrijf kan bieden en de statushouder kan bieden. Op die wijze vindt de matching plaats.

Enkele resultaten tot nu toe:

Zoals gezegd, heeft met 125 statushouders dit jaar een intakegesprek plaatsgevonden. Daarvan zijn er inmiddels 50 intern bij het SW-bedrijf aan het werk gegaan. 15 mensen zijn doorgestroomd naar een werkervaringsplaats en inmiddels zijn 7 mensen uitgestroomd naar betaald werk of een opleiding. 3 mensen zitten nu op een proefplaatsing en zullen binnen een maand betaald werk gaan verrichten.

Vragen, opmerkingen en enige gedachtewisseling:

Er is gelegenheid voor een kort gesprek met mevrouw Van der Tol en mevrouw Van Schoote, die achter het sprekersgestoelte plaatsnemen.

Mevrouw *Geel* bedankt alle inleiders voor hun reacties op het voorliggende rapport en de aanvullende informatie vanuit de praktijk.

De heer Van Woerkom heeft onder meer bepleit dat kan worden geleerd van de aanpak van de Zuid-Vietnamese bootvluchtelingen, onder andere op het punt van centrale regie. Vanuit haar eigen ervaring in de GGZ met een andere groep kwetsbare mensen merkt spreekster op dat we enorm gewend zijn geraakt aan taskforces, schakelteams, aanjaagteams e.d. als middel om meer coördinatie in de lokale uitvoering van landelijke doelen te krijgen.

Is volgens de genodigden die centrale coördinatie ook nodig ten aanzien van de arbeidsmarktintegratie van vergunninghouders, vooral als het gaat om de grote groep die meer ondersteuning hebben voordat zij aan het werk kunnen gaan vanwege het risico dat deze groep uit beeld zou kunnen raken? Zou de SER daarvoor moeten pleiten? Dit ook gelet op het belang van landelijke communicatie van positieve ervaringen om het draagvlak te blijven verstevigen.

Mevrouw *Van der Tol* merkt op dat in het huisvestings-/screeningsgesprek ook de medische aspecten aan de orde komen. Op dit moment verblijft de vergunninghouder gemiddeld 5 maanden bij het COA tussen koppeling en uitstroom. Dit is een relatief korte tijd, waarin activiteiten worden ondernomen in het kader van de zorg en (voor)inburgering. De vergunninghouder wordt gehuisvest in een bepaalde gemeente en die gemeente krijgt de centrale regierol. Gemeenten zouden die rol beter moeten

optuigen. Alles wat de SER hierin kan betekenen, is meer dan welkom. Het COA wil graag alle informatie over de vergunninghouder beter delen met de gemeente.

Mevrouw *Rietbergen* vraagt of mevrouw Van Schoote nader kan ingaan op de 50 mensen die werken met behoud van uitkering bij het SW-bedrijf. Wanneer leveren zij productieve arbeid en staat daar ook een passende beloning tegenover?

Mevrouw *Van Schoote* licht toe dat de mensen uit een intern werkleertraject in het SW-bedrijf werken. Dit moet een korte periode zijn, in eerste instantie voor 8 weken. In die 8 weken wordt een assessment afgenomen om de werknemersvaardigheden (zoals op tijd komen e.d.) te beoordelen om mensen op een goede manier te kunnen uitplaatsen naar betaald werk bij een werkgever. Via gesprekken kan hierop moeilijk zicht worden gekregen, omdat er vaak een taalbarrière is en omdat mensen er geen zinnige reactie op kunnen geven omdat ze niet weten hoe de Nederlandse arbeidsmarkt werkt. Wanneer de werknemersvaardigheid voldoende op peil zijn om naar buiten te gaan, wordt daaraan zo snel mogelijk uitvoering gegeven. Hun bijdrage in de productie kost het SW-bedrijf namelijk ook veel geld. Ook voor mensen vanuit de Participatiewet wordt het SW-bedrijf gebruikt om mensen werkervaring te laten opdoen.

Mevrouw *Gunning* vraagt waar in het traject specifiek gekeken wordt naar de opleidingsbehoeften en –mogelijkheden van asielzoekers. Veel instellingen zijn bereid studenten op te nemen, maar wie helpt bij het geven van een zetje naar de juiste instelling?

Mevrouw *Van der Tol* geeft aan dat via het screeningsgesprek meer bekend is over de opleidingsbehoefte en toekomstdromen van een vergunninghouder. Soms moeten zij hun dromen bijstellen: de wens om een opleiding op een universiteit te volgen met 5 jaar basisschool is niet realistisch.

Het COA heeft ook verbindingen met Divosa en de koepels van allerlei onderwijsinstellingen om te kijken wat er nodig is en waar een vergunninghouder terecht kan. De gemeente waar de vergunninghouder wordt geplaatst, heeft echter het beste zicht in de verdere concretisering van opleiding en scholing. In de door mevrouw Passchier al aangehaalde ONA-module (oriëntatie op de Nederlandse arbeidsmarkt) van het inburgeringstraject zit ook een oriëntatie op opleidingen en scholingsmogelijkheden.

De heer *Weurding* stelt dat in de verzekeringssector paritair overleg wordt gevoerd, waarbij onder meer is gekomen tot een sociale agenda en een project arbeidsparticipatie. Daarin komt regelmatig het thema van de arbeidsmarktintegratie van vergunninghouders terug. Ook is er een speciale website over vluchtelingstudenten.

Wordt door sociale partners in de diverse segmenten van het bedrijfsleven voldoende aandacht besteed aan de integratie van vluchtelingen en kunnen de inspanningen worden versterkt (teggengaan versnippering)?

De heer *Limmen* heeft een minder rooskleurig beeld van de integratie van vluchtelingen in Amsterdam: hier zijn vooral veel gemeenschappen die volstrekt langs elkaar heen leven. Een stad van hele rijke maar ook hele arme mensen, die bij elkaar wonen, maar daarmee nog geen gemeenschap zijn.

Is er in kleinere steden en dorpen sprake van betere voorbeelden dan in grote steden?

Mevrouw *Van Schoote* denkt dat er ook in grote steden goede initiatieven en projecten zijn, maar dat het vaak nog schort aan de samenwerking tussen allerlei organisaties en instanties. Dit geldt volgens spreekster voor Amsterdam.

Zelf wil Patijnenburg voor de komende tijd werken aan het vormen van één loket, samen met Vluchtelingenwerk, welzijnsorganisaties en bijvoorbeeld de bibliotheek, om het aanbod beter te kunnen integreren. Voor meerdere gemeentes zou dit een slimme aanpak zijn.

Mevrouw *Van der Tol* is blij met de aanpak in een kleine gemeente als Katwijk, waar 10 vergunninghouders zijn ingestroomd in een zorgcentrum, eerst via vrijwilligerswerk, taallessen en museumbezoek. Dit soort kleinschalige initiatieven noemt spreekster zeer bemoedigend.

Door uitwisseling van initiatieven en best practises via onder meer de signalering en de samenwerking met Divosa kunnen dit soort activiteiten worden gestimuleerd.

Wat het bijeenbrengen van sectoren en scholing betreft licht spreekster toe door werkgevers en sectoren te worden bestookt met de scholingsinitiatieven voor bijvoorbeeld mensen met een technische achtergrond zijn. Nogmaals, vergunninghouders zijn slechts 5 maanden verbonden aan het COA. Het COA kan dit soort initiatieven daarom niet zodanig accommoderen dat daarmee meteen een vliegende start kan worden gemaakt. Wel brengt het COA dit soort initiatieven onder de aandacht van Divosa, die in contact met gemeenten en allerlei werkgevers kijkt of er 'klasjes' voor vergunninghouders kunnen worden opgericht.

Mevrouw *Passchier* sluit zich graag bij de oproep van de heer Weurding aan dat sociale partners, ook op decentraal niveau, meer en beter werk kunnen maken van de arbeidsmarktintegratie van vergunninghouders, ook in samenwerking met instanties als het COA, Divosa e.d.

De *voorzitter* stelt vast dat deze oproep verder zal worden opgepakt door de werkgroep.

De heer *Weurding* sluit zich graag bij die conclusie aan.

Afronding bespreking signalering, vaststelling signalering:

De *voorzitter* dankt mevrouw Van der Tol en mevrouw Van Schoote voor hun inleidingen vanuit de praktijk.

Onder meer kwam in de vragen van raadsleden al naar voren dat het werk na vandaag niet ophoudt. Ook de werkgroep heeft dit vastgesteld. De signalering moet als een eerste verslaglegging worden gezien en de werkgroep zal de ontwikkelingen zeker volgen.

Ook via de deelname aan de ingestelde taskforce en via de informatie die via de meerdere malen aangehaalde speciale SER-website wordt gegenereerd. Spreekster ondersteunt graag de oproep van de heer Van Woerkom om vooral kennis te nemen van die website.

Hiermee wordt de signalering vastgesteld.

De *voorzitter* dankt de werkgroepleden, waarvan een aantal de raadsvergadering bijwoont als raadslid of als toehoorder, voor hun inzet. Ook dankt zij het secretariaat voor zijn werk, waarbij zij in het bijzonder wil noemen: de heren Odé en Koppe, mevrouw Moaddine en de heer Visser.

6. Rondvraag en sluiting

Rondvraag:

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

(Besloten) Werklunch:

Onderwerp voor deze werklunch is het spanningsveld tussen mededinging en duurzaamheid. Dit vormt niet alleen een actueel thema van advisering door de SER; dit spanningsveld manifesteert zich ook bij akkoorden en convenanten (Energieakkoord, IMVO-sectorconvenanten) die gefaciliteerd door de SER tot stand komen. De inleiding zal worden verzorgd door prof. mr. Anna Gerbrandy, hoogleraar Mededingingsrecht aan de Universiteit Utrecht en als onafhankelijke deskundige betrokken bij de SER-advisering over mededinging en duurzaamheid. De centrale stelling van haar betoog in haar oratie van april 2016) onder de titel 'Toekomstbestendig mededingingsrecht', is dat het mededingingsrecht moet veranderen, *om ook in de toekomst zijn relevantie – en daarmee legitimiteit – te behouden.*

Sluiting:

Terugkijkend op 2016 meent de *voorzitter* dat sprake is geweest van een bewogen jaar. De raad heeft dit jaar veel vergaderd en in bijna iedere vergadering een advies, rapport of signalering is vastgesteld. Uiteraard wordt gevolgd wat er met de SER-adviezen wordt gedaan en geconstateerd kan worden dat veel voorstellen in beleid worden omgezet. Spreekster dankt de raadsleden voor hun bijdrage daaraan en aan hun bijdrage om de raadsvergaderingen te verlevendigen.

Spreekster sluit de vergadering om ca. 12.00 uur.